

N:o 2.

Ank. till Riksd. Kansli den 15 Februari 1886, kl. 6 e. m.

Andra Kammarens Första Tillfälliga Utskotts Utlåtande N:o 1, öfver förslag om skrifvelse till Kongl. Maj:t angående utgifvandet af en statistik rörande folkundervisningen.

I en inom Andra Kammaran väckt och till Utskottet hänvisad motion (N:o 18) har Herr *E. Hammarlund* föreslagit, »att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla om utgifvandet — helst årligen — af en statistik rörande folkundervisningen i Sverige».

Motionären anför, hurusom ingen egentlig statistik öfver folkundervisningen utkommit sedan 1870, hvilket år »Bidrag till Sveriges officiella statistik. P. Folkundervisningen den 31 December 1868» utgafs. De enda statistiska uppgifter, man sedan dess erhållit öfver hithörande förhållanden, funnes på några sidor i Kongl. Maj:ts årligen till Riksdagen öfverlemnade »Berättelse om hvad i rikets styrelse sedan sista Riksdags sammanträde sig tilldragit.»

Liksom rörande rättsväsendet, bergshandteringen, fabriker och manufaktur, handel och sjöfart, fångvården, telegrafväsendet, helso- och sjukvården, statens jernvägstrafik, postverket, jordbruk och boskapsskötsel, landtmäteriet, skogsväsendet o. s. v. statistiska meddelanden årligen utkomme, så borde dylika ej heller angående en så vigtig samhällsfaktor som folkupplysningen saknas, så mycket mindre som frågan om reformer i undervisningsväsendet stode på dagordningen, hvarjemte äfven vid fattandet af beslut om lärarelönerna m. m. det vore godt att hafva ett statistiskt material att bygga uppå.

Bih. till Riksd. Prot. 1886. 8 Saml. 2 Afd. 2 Band. 2 Häft.

Atskilliga förhållanden, om hvilka upplysningar genom en folkskolestatistik borde vinnas, uppräknas derefter af motionären:

antalet folk- och småskolor samt fortsättningsskolor i förhållande till folkmängden inom rikets skilda delar;

förhållandet mellan antalet lärare och folkmängden särskildt i de större och särskildt i de mindre skoldistrikten;

antalet skolor i förhållande till arealen;

skolbarnens väglängd;

förhållandet mellan fasta och flyttande skolor i de särskilda länen;

antalet folkskolor, som sakna underlag af småskola;

antalet barn, som åtnjutit undervisning i slöjd, i trädgårdsskötsel o. s. v.;

antalet skolor, i hvilka alla eleverna undervisas samtidigt;

lärjungarnes medelålder vid afgang från skolan;

de afgångna elevernas kunskaper;

antalet elever i medeltal på hvarje lärare inom landets olika delar;

antalet skolafdelningar med öfver 60, öfver 100 lärjungar o. s. v.;

lästidens längd;

hurudan skolgången är i olika delar af landet;

antalet nyuppförda skolhus och dessas kostnad;

skollokalerens beskaffenhet;

materielens beskaffenhet;

antalet lärare, som hafva öfver minimilön;

lärarnes tjänstålder;

beskaffenheten af lärarens bostad;

antalet skolor, vid hvilka särskildt planteringsland finnes; o. s. v.

Sedan motionären derefter erinrat om de statistiska verk, hvilka under de senaste åren angående elementarläroverken från Ecklesiastikdepartementet utgifvits, uttalar han den uppfattningen, att för en folkskolestatistik utsigterna vore ganska mörka. Väl skulle på 1870-talet inom nämnda departement hafva utarbetats en plan för en dylik statistik, men dervid hade det ock stannat; åtminstone hade allmänheten icke fått se någon frukt deraf, oaktadt inom Ecklesiastikdepartementet upprättats en särskild byrå, hvilken bland annat skulle hafva till uppgift att »sammanföra, kontrollera och bearbeta de inkommande statistiska uppgifterna af alla slag» rörande folkskoleväsendet (1862--63 års riksdagsskrifvelse N:o 169).

Ett rikligt material af primäruppgifter förefunnes, såsom framginge af gällande föreskrifter rörande de tabellariska uppgifter, som skulle från lärare, skolråd, inspektörer och domkapitel till Ecklesiastikdepartementet — till största delen årligen — ingå.

Slutligen framhåller motionären, att man äfven i andra land vore ense

om så väl behöfligheten som gagnet af en årligen återkommande statistik rörande folkundervisningen. Bland andra uppräknade länder, i hvilka en sådan förefunnes, vore äfven Norge.

Att folkskolestatistiken blifvit för mycket eftersatt i vårt land, måste Utskottet med motionären framhålla. Ty om ock — utom de af motionären anförda — ännu några strödda bidrag till en sådan statistik skulle kunna uppletas, exempelvis i Statistiska Centralbyråns kommunalstatistik och i den visserligen ej officiella, men dock af en tjensteman i Ecklesiastikdepartementet utgifna Folkskolematrikeln, så blir dock hvad som i detta hänseende finnes att tillgå icke på långt när motsvarande ens medelmåttiga anspråk på statistiska meddelanden om folkundervisningen eller jemförligt med hvad rörande andra viktiga samhällsangelägenheter i detta afseende finnes för handen. Det är otvifvelaktigt en bestämd brist, att icke en regelbundet fortlöpande folkskolestatistik af trycket utgifves, sträckande sig så nära som möjligt till den närvarande tiden och utarbetad med den fullständighet, som de tillgängliga primäruppgifterna medgifva och omständigheterna i öfrigt föranleda.

Något underkännande från statsmakternas sida af statistikens betydelse äfven på folkundervisningens område är ingalunda orsaken till den här beklagade bristen. Redan vid 1862—63 årens riksdag, hvilken på grund af enskild motion stälde till Kongl. Maj:ts disposition en årlig summa af 4,500 kronor för den då ingående statsregleringsperioden, på det en särskild byrå skulle kunna inom Ecklesiastikdepartementet inrättas för handläggning af ärenden angående folkskoleväsendet, kom förevarande fråga på tal, i det att i motiveringen till detta Riksdagens beslut anfördes: »För att med uppmärksamhet följa de mångsidiga frågor, som röra detta ämne (folkskoleväsendet), gifva akt på seminariernas och på de särskilda skolorernas utveckling, behandla den stora mängd af mål, som tillhöra folkskolans område, sammanföra, kontrollera och bearbeta de inkommande statistiska uppgifterna af alla slag, granska inspektörernas berättelser och utarbета de särskilda förslag, som af dem föranledas, samt utreda de ekonomiska förhållanden, som med folkskolan ega gemenskap, erfordras en person, som åt detta ämne uteslutande egnar sin tid och sina krafter.» Huru mycken tid denne person skulle kunna få öfrigt för det statistiska arbetet, kan visserligen sättas i fråga, så mycket mer, som han äfven borde genom företagna resor inhemta personlig kännedom af skolornas tillstånd, när sådant anbefaldes och funnes nödigt. Också blef, då den s. k. Folkskolebyrån genom Kongl. Maj:ts beslut den 5 Februari

1864 inom Ecklesiastikdepartementet inrättades, i instruktionen för den expeditionssekreterare, som skulle förestå denna byrå, endast den föreskriften i sista rummet intagen, att han skulle tillse, det inom expeditionen fördes de statistiska och andra anteckningar, som för noggrann kännedom af folkundervisningens tillstånd vore nödiga.

Från regeringens sida upptogs frågan å nyo, då den vid 1874 års riksdag för utförandet af statistiska förarbeten beträffande allehanda under Ecklesiastikdepartementet hörande angelägenheter, bland hvilka folkskolväsendet särskildt nämnes, begärde ett anslag af 5,000 kronor att utgå under hvartera af åren 1874 och 1875. I det statsverkspropositionen bilagda statsrådsprotokollet yttrar vederbörande departementschef härom bland annat och till en början följande:

»Behovvet af en fortlöpande statistisk redogörelse för undervisningsväsendet i riket har länge varit insedt och erkänt. En sådan redogörelse är af vikt icke endast för läroverkens öfverstyrelse, som deraf skulle hemta upplysning om verkningarna af de till undervisningsväsendets främjande vidtagna åtgärder och anvisning i afseende på de punkter, der lagstiftningens eller administrationens mellankomst ytterligare erfordrades, utan ock för allmänheten, som derigenom skulle sättas i tillfälle att lättare och följaktligen med större deltagande följa utvecklingen af denna viktiga samhällsangelägenhet. Bland de åligganden, hvilka skulle tillkomma de i anledning af Rikets Ständers beslut vid riksdagarna 1856—58 samt 1862—63 inom Ecklesiastikdepartementet inrättade byråer för ärenden rörande den högre undervisningen och folkundervisningen omnämnes ock förändret af statistiska och andra anteckningar, som för noggrann kännedom om undervisningens och läroverkens tillstånd vore nödiga. Att dessa anteckningar endast afsågo att fylla departementets speciella behof af upplysningar om undervisningsverken, men icke att göras så omfattande, att de kunde utarbetas och delgifvas allmänheten såsom fullständiga statistiska öfversigter öfver undervisningsväsendets tillstånd, synes uppenbart, när man tager i betraktande ordalagen i de för byråerna upprättade instruktioner samt de ringa arbetskrafter, öfver hvilka samma byråer hafva att förfoga. Visst är, att det visat sig omöjligt att endast med dessa krafter åstadkomma en offentlig undervisningsstatistik, som kunnat motsvara de anspråk, hvilka man på en sådan är berättigad att ställa.»

Derefter öfvergår departementschefen till behovet af statistiska öfversigter rörande äfven andra till departementet hörande områden, ställer till och med i utsigt inrättandet af en särskild statistisk byrå inom Ecklesiastikdepartementet, men inskränker sig slutligen för tillfället till att begära det ofvannämnda extra anslaget af 5,000 kronor för hvartera af åren 1874 och 1875.

Riksdagen afslog det för år 1874 äskade anslaget, men beslöt att för

tillfällig förstärkning af arbetskrafterna inom byråerna för undervisningsärenden anvisa för år 1875 ett extra anslag af 5,000 kronor, att användas för bearbetning af undervisningsstatistiken.

Med detta beslut hade Riksdagen, såsom af motiveringen till det samma framgår, å ena sidan erkänt, att insamlandet och bearbetningen af de för bedömande af undervisningens tillstånd nödiga uppgifter vore ett arbete, som förtjenade understödjas, och å andra sidan afböjt en rubbning af sammanhanget mellan undervisningsstatistiken och läroverksbyråernas verksamhet i öfrigt. Härmed var ock det ifrågavarande statistiska arbetet begränsadt till undervisningsväsendet, samt tanken på inrättandet inom Ecklesiastikdepartementet af en särskild statistisk byrå afklippt.

För år 1876 höjde Riksdagen, på Kongl. Maj:ts framställning, det ifrågavarande anslaget till 6,000 kronor. Härom yttrar denna gång Chefen för Ecklesiastikdepartementet, att, jemte det planen för elementarläroverksstatistiken redan vore färdig, hade jemväl de förberedande arbetena för folkskolestatistiken så långt fortskridit, att plan för densamma borde kunna fastställas under loppet af den instundande sommaren. Det vore således att förvänta, att under år 1876 dessa delar af undervisningsstatistiken skulle kunna bearbetas och de första redogörelserna af trycket utgifvas. Men behöfvat af biträde ökades, då arbetet med statistikens offentliggörande begynte, och derföre borde för 1876 anslaget höjas med 1,000 kronor eller till 6,000 kronor, hvaraf 4,200 kronor, motsvarande en kanslisekreterarelön, afsågos för den egentlige statistikern och återstoden för hans biträden.

Samma anslag beviljades »till utförande af statistiska arbeten inom Ecklesiastikdepartementets byråer för undervisningsärenden» på extra stat äfven vid de två följande riksdagarne.

Till 1878 års riksdag föreslog Kongl. Maj:t, i sammanhang med en ny stat för Ecklesiastikdepartementets expedition, att äfven det här omtalade anslaget, då de göromål, för hvilkas bestridande det var afsedt, allt framgent komme att blifva af stadigvarande beskaffenhet, måtte uppföras på ordinarie stat, hvilket lämpligast och i närmaste likhet med hvad dittills egt rum borde ske sålunda, att der upptoges lön åt en kanslisekreterare, och att anslagets återstod, som nu, då kanslisekreterares lön sattes till 4,000 kronor (med två ålderstillägg), blef 2,000 kronor, sammanfördes med det till Departementschefens förfogande ställda anslag för amanuenser och extra biträden m. m. Sistnämnda anslag, som förut varit 10,000 kronor, skulle således ökas med 2,000 kronor; härtill borde ytterligare för annat ändamål — arfvoden till vikarier för embets- och tjänstemän, som åtnjöto semester — 1,300 kronor läggas, hvadan hela detta anslag skulle belöpa sig till 13,300 kronor. Stats-Utskottet tillstyrkte, att hela den för den nya staten för Ecklesiastikdepartementets expedition äskade

summan 77,100 kronor skulle uppföras på ordinarie stat, och yttrade särskildt i här förevarande ämne, att den af Kongl. Maj:t föreslagna anordningen syntes vara ändamålsenlig och borde förty vinna Riksdagens bifall. Hvad Utskottet föreslagit, blef ock Riksdagens beslut.

Vid samma riksdag omreglerades i allmänhet statsdepartementens expeditioner, och på grund häraf utfärdades den 7 Juni 1878 den ännu gällande instruktionen för embets- och tjenstemännen i Kongl. Maj:ts kansli. I sista stycket af § 6 i denna instruktion heter det:

»En af kanslisekreterarne i Ecklesiastikdepartementet åligger att, under tillsyn af vederbörande kansliråd, bearbeta de statistiska uppgifter angående undervisningsväsendet, som enligt särskilda meddelade föreskrifter till departementet ingå, äfvensom att i öfrigt föra de statistiska anteckningar, som för noggrann kännedom om undervisningsväsendets tillstånd äro nödiga».

I staten för Ecklesiastikdepartementets expedition är sedan 1878 ingen förändring vidtagen, och är således för undervisningsstatistiken, folkskolestatistiken inberäknad, afsedt dels ordinarie anslag till en kanslisekreterarelön, dels väl äfven minst 2,000 kronor af det ordinarie anslaget å 13,300 kronor »till Departementschefens förfogande för amanuenser, vikariatsersättning, renskrifning m. m.» Här kan ock nämnas, att Kongl. Maj:t för innevarande år förordnat sakkunnig person att biträda vid arbetet med de allmänna läroverkens statistik.

Ser man åter på de resultat, som vunnits genom statsverkets sålunda gjorda uppoffringar, så har den skyndsamhet, med hvilken dessa resultat blifvit för allmänheten tillgängliga, ingalunda motsvarat den år 1875 af Departementschefen uttryckta förväntan, att redan under år 1876 de första statistiska redogörelserna för så väl elementarläroverken som folkskolorna skulle kunna af trycket utgifvas. Om elementarläroverksstatistiken är här visserligen icke fråga — det bör dock här anföras, att det första arbetet i denna utkom år 1884, innehållande dels historiska öfversigter, dels redogörelse för läsåret 1876—77, samt det andra, behandlande läsåret 1877—78, under nästlidne år. Hvad åter folkundervisningen beträffar, så har för denna ingen annan statistisk redogörelse utkommit än den år 1870 utgifna, hvadan inalles af »Bidrag till Sveriges officiella statistik. P. Undervisningsväsendet.» 3 delar förefinnas.

Emellertid ser det ut som om man för närvarande kunde hysa mer än en oviss förhoppning om att i den närmaste tiden en regelbundet förlöpande folkskolestatistik skall blifva en verklighet. Enligt hvad till Ut-

skottets kännedom kommit, hafva nemligen de förberedande arbetena för åstadkommande af en sådan nu så långt fortgått, att ett statistiskt arbete öfver folkundervisningen, sträckande sig till år 1882, är icke blott under utarbetande, utan under utgifning. De två första arken af de till det samma hörande tabellerna äro ock färdigtryckta för Utskottet föredödda, och afsigten är, att arbetet under innevarande år skall nå sin fullbordan.

Vid sådant förhållande har det icke syntts Utskottet lämpligt att nu yttra sig om fordringarna på ett sådant statistiskt arbete (då den för det till en del fullbordade verket uppgjorda planen redan börjat tillämpas), innan man, sedan det till en del redan fullbordade verket blifvit för allmänheten tillgängligt, kommit i tillfälle att erfara, huru tillfredsställande den i detsamma tillämpade planen i verkligheten kommer att visa sig vara, och med större säkerhet kan bedöma, hvilka förändringar deri möjligen böra anses önskvärda.

Huru beaktansvärdt den väckta motionens syfte än är, anser sig Utskottet likväl, efter de upplysningar, som vunnits, och på grund af hvad här ofvan anförts, endast hafva att till Kammarén hemställa,

att motionen för närvarande icke må till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 15 Februari 1886.

På Utskottets vägnar:

SIXTEN VON FRIESEN.
